

UDK 811.163.6'373.611

Matej Šekli

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

matej.sekli@guest.arnes.si

BESEDOTVORNI VZOREC TIPA *VINAR* – *VINARSTVO* OZ. *STROJAR* –
STROJARSTVO V SLOVENŠČINI V KONTEKSTU SREDNJEEVROPSKEGA
JEZIKOVNEGA AREALA

V članku je obravnavan nastanek besedotvornega vzorca tipa *vino* → *vinar* → *vinarstvo* oz. *strojiti* → *strojar* → *strojarstvo*, tj. samostalnikov z zaporedjem pripon *-ar-stvo* v slovenščini. Prikazan je izvor, tj. prvotna oblika in prvotni besedotvorni pomen praslovanskih samostalnikov na **-ar-bstvo*. Pojasnjeno je povečanje njihove produktivnosti v slovenščini (kot tudi v nekaterih drugih t. i. srednjeevropskih slovanskih jezikih), in sicer v kontekstu konvergentnega jezikovnega spreminjanja znotraj srednjeevropskega jezikovnega areala.

Ključne besede: besedotvorje, zaporedje pripon *-ar-stvo*, praslovanščina, slovenščina, srednjeevropski slovanski jeziki, srednjeevropski jezikovni areal

The article discusses the origin of the word-formational pattern of the type *vino* 'wine' → *vinar* 'wine producer' → *vinarstvo* 'wine production, wine trade' or *strojiti* 'to tan' → *strojar* 'tanner' → *strojarstvo* 'tanning', tackling the problem of the derivational history behind nouns with the suffix sequence *-ar-stvo* in Slovenian. After discussing the origin – i.e., the original form and meaning of Proto-Slavic nouns in **-ar-bstvo* – the article focuses on the increase in productivity of such derivatives in Slovenian (as well as in some other so-called Central European Slavic languages) in the context of convergent linguistic changes within the Central European linguistic area.

Keywords: word formation, suffix sequence *-ar-stvo*, Proto-Slavic, Slovenian, Central European Slavic languages, Central European linguistic area

1 Besedotvorni vzorec tipa *vinar* → *vinarstvo* oz. *strojar* → *strojarstvo* v slovenščini

V knjižni slovenščini – v pretres je vzeto obdobje od konca 19. do začetka 21. stoletja – je dokumentiranih okoli 400 primerov besedotvornega vzorca tipa *vino* → *vinár* → *vinárstvo* oz. *strojiti* → *strojár* → *strojárstvo*, tj. samostalnikov z zaporedjem pripon *-ar-stvo*.¹ Samostalniki na *-ar-stvo* so s pripono *-stvo* izpeljani iz samostalnikov

¹ Kjer to ni posebej navedeno, je gradivo iz *Nemško-slovenskega slovarja* (1894–1895) Maksa Pleteršnika, ki predstavlja tudi dokumentacijo »nove« knjižne slovenščine druge polovice 19. stoletja, ter *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (1970–1991) (SSKJ) oz. *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* 2 (2014) (SSKJ²), v katerih je zajeta knjižna slovenščina druge polovice 20. oz. začetka 21. stoletja.

s pripono *-ar*.² Slednji so po večini izsamostalniški, v manjšini primerov pa izglagolski, pri čemer se pri nekaterih lahko pojavlja vzporedna besedotvorna motiviranost tako iz samostalnika kot iz glagola. Iz samostalnikov na *-ar* so izpeljani tudi pridevniki na *-ar-ski* in redkeje glagoli na *-ar-i-ti*. Izpeljanke z zaporedji pripon *-ar-stvo*, *-ar-ski* in *-ar-i-ti* so torej vzporedne tvorjenke iz izpeljank na *-ar*. Besedotvorni predhodnik (motivirajoča beseda) samostalnikov na *-ar-stvo* in njegov besedotvorni pomen so lahko:³ 1) izsamostalniški samostalnik na *-ar* z besedotvornim pomenom opravkar (*nomen actoris*) / nosilec povezave (*nomen relationis*):⁴ sln. *drva* → *drvár* 'tisti, ki ima opraviti/zvezo z drvmi' → *drvârstvo*, *drvârski*, *drvâriti*; *míza* → *mizár* 'tisti, ki ima opraviti/zvezo z mizo' → *mizârstvo*, *mizârski*, *mizâriti*; *vino* → *vinár* 'tisti, ki ima opraviti/zvezo z vinom' → *vinârstvo*, *vinârski*; 2) izglagolski samostalnik na *-ar* z besedotvornim pomenom vršilec dejanja (*nomen agentis*): sln. *rovâti*, 1. os. ed. sed. *rûjem* 'riti' → *rovár* 'tisti, ki ruje, ríje' → *rovârstvo*, *rovârski*, *rovâriti*; *strojîti* → *strojâr* 'tisti, ki stroji' → *strojârstvo*, *strojârski*; 3) samostalnik na *-ar* je (zaradi tričlenske besedotvorne verige) lahko interpretiran kot izsamostalniški ali izglagolski: sln. *bârva* → *bârvat* → *bârvar* 'tisti, ki ima opraviti/zvezo z barvo', 'tisti, ki barva' → *bârvarstvo*, *bârvarski*; 4) primer, ko je samostalnik na *-ar* izpridevniški: sln. *vřt* → *vřten* → *vrtnâr* → *vrtnârstvo*, *vrtnârski*, *vrtnâriti*.

V nadaljevanju je najprej prikazan izvor, tj. prvotna oblika (morfemska zgradba) in prvotni besedotvorni pomen slovanskih samostalnikov na **-ar-bstvo*, ki so se zelo verjetno začeli oblikovati že v pozni praslovanščini. Težišče obravnave je na pojasnjevanju povečanja njihove produktivnosti v knjižni slovenščini in nekaterih drugih t. i. srednjeevropskih slovanskih knjižnih jezikih, in sicer v kontekstu konvergentnega jezikovnega spreminjanja znotraj srednjeevropskega jezikovnega areala, ki poleg t. i. srednjeevropskih slovanskih jezikov zaobjema še nemščino in madžarščino.

2 Izvor slovanskih samostalnikov na **-ar-bstvo*

Slovanski samostalniki z zaporedjem pripon **-ar-bstvo* so bili s pripono **-bstvo* izpeljani iz samostalnikov s pripono **-ar-*. Sledi prikaz slovanskih samostalnikov na **-ar-* in **-bstvo*.

² V pričujočem prispevku je za poimenovanje besedotvornega morfema izpeljank rabljen strokovni izraz *pripona/sufiks* (iz lat. *suffixus*, kar je trpni pretekli deležnik od glagola *suffigere* 'obesiti'). Znotraj skladenjskega besedotvorja je v slovenskem slovenističnem jezikoslovju v istem pomenu v rabi termin *priponsko obrazilo* (Vidovič Muha 1988: 28–31, 2011: 24–25).

³ Besedotvorni (derivacijski) pomen je treba strogo ločiti od slovarskega (leksikalnega) pomena. Besedotvorni pomen je slovnični (gramatični) pomen, torej del slovnice, in je zato po definiciji abstrakten, širši, medtem ko je slovarski pomen del slovarja in je konkreten, ožji. Po nastanku tvorjenke se lahko zgodijo pomenske spremembe (širjenje pomena, oženje pomena; pomenski prenos: metafora, metonimija) ali celo leksikalizacija tvorjenke, lahko pa pride tudi do izgube besedotvornega predhodnika. Tako je npr. pri izpeljanki sln. *rovár* prišlo do pomenskega prenosa po metafori ('tisti, ki ruje, ríje' ≥ 'kdor s prikritim, zahrbtnim delovanjem zmanjšuje čemu pomen ali ogroža obstoj česa' (SSKJ²), prim. npr. tudi nem. *wühlen* 'riti' ≥ 'rovâriti' (Snoj 2016: 653)), pri izpeljanki sln. *mizár* pa do pomenskega prenosa po metonimiji ('tisti, ki ima opraviti/zvezo z mizo' ≥ 'kdor se poklicno ukvarja z izdelovanjem lesenih izdelkov, zlasti pohištva' (SSKJ²)).

⁴ V slovenskem slovenističnem jezikoslovju se pojavljata (vsaj) dva tipa poimenovanja za ta besedotvorni pomen, in sicer *opravkar* (Toporišič 2000: 176) oz. *opravkarsko ime* (Toporišič 1992: 165) in *nosilec povezave* (Vidovič Muha 2011: 85).

2.1 Praslovanski samostalniki na **-ar-*⁵

Praslovanska pripona **-ar-* je bila v praslovanščino prevzeta najverjetneje iz starogermanskih jezikov, deloma morda že iz gotščine, predvsem pa iz stare visoke nemščine.⁶ To se je lahko zgodilo tako, da so bili iz starogermanskih jezikov v praslovanščino prevzeti tako besedotvorni predhodniki (got. *mōta*, bav. stvn. *mūta* 'carina' → psl. **myto* > stcsl. *myto* 'plačilo, darilo'; got. *bōkōs*, stvn. *buoh* 'pisava, knjiga' → psl. **buky*, rod. ed. **bukove* > stcsl. *buky*, rod. ed. *bukove* 'bukev; zapis, listina') kot tudi njihove izpeljanke s kontinuantom pragermanske pripone **-ārja-*, ki je bila v praslovanščino integrirana kot **-ar-* ter v ednini in dvojnini dalje izpeljana s strukturno pripono **-j-* (got. *mōtāreis*, bav. stvn. **mūtāri* 'mitničar' → psl. **mytar-j-b* > **mytarb* > stcsl. *mytarb* 'mitničar'; got. *bōkāreis*, stvn. *buohhāri* 'pisar, pismen človek' → psl. **bukar-j-b* > **bukarb* > stcsl. *bukarb* 'pisar, pismen človek'). To je v praslovanščini omogočilo morfemsko segmentacijo tvorjenk na besedotvorno podstavo in pripono (psl. **myt-o* : **myt-arb*, **buk-y* : **buk-arb*) ter posledično izločitev praslovanske pripone **-ar-* v izsamostalniških samostalnikih z besedotvornim pomenom opravkar / nosilec povezave, ki je tako lahko postala produktivna tudi pri neprevzetih osnovah. Iz tega prvotnega besedotvornega pomena je prek vzporedne besedotvorne motiviranosti tako iz samostalnika kot iz glagola nastal besedotvorni pomen vršilec dejanja.

Praslovanski samostalniki na **-ar-* imajo torej naslednje besedotvorne pomene (zaporedje je relativnokronološko glede na čas nastanka): 1) besedotvorni predhodnik je samostalnik: opravkar / nosilec povezave: psl. **klučb* 'ključ' → **klučarb* 'tisti, ki ima opraviti/zvezo s ključem' > stcsl. *ključb* 'ključ' → *ključarb* 'ključar'; psl. **ryba* 'riba' → **rybarb* 'tisti, ki ima opraviti/zvezo z ribo' > stcsl. *ryba* 'riba' → *rybarb* 'ribič'; psl. **vino* 'vino' → **vinarb* 'tisti, ki ima opraviti/zvezo z vinom' > stcsl. *vino* 'vino' → stcsl. *vinarb* 'vinogradnik'; psl. **vorta* 'vrata' → **vortarb* 'tisti, ki ima opraviti/zvezo z vrati' > stcsl. *vrata* 'vrata' → *vratarb* 'vratar'; psl. **gr̃ñbcb* 'lonc' → **gr̃ñbčarb* 'tisti, ki ima opraviti/zvezo z loncem' > (st)csl. *gr̃ñbcb* 'lonc' → *gr̃ñbčarb* 'lončar'; 2) izpeljanka na **-ar-* je vzporedno besedotvorno motivirana tako iz samostalnika kot iz glagola: psl. **z̃dati* 'zidati', **z̃db̃/*z̃idb̃* 'zid' → **z̃darb̃/*z̃idarb̃* 'tisti, ki zida', 'tisti, ki ima opraviti/zvezo z zidom' > (st)csl. *z̃dati* 'graditi; ustvarjati', *z̃db̃/z̃idb̃* 'zid' → *z̃darb̃* 'graditelj', *z̃darb̃* 'lončar'; 3) besedotvorni predhodnik je glagol: vršilec dejanja: psl. **voldti* > **volsti* 'vladati' → psl. **voldarb̃* 'tisti, ki vlada' > (st)csl. *vlasti* 'vladati' → *vldarb̃* 'gospodar, vladar'. V (sodobnih) slovanskih jezikih imajo izpeljanke na **-ar-* pogosto slovski pomen poklic (*nomen professionis*).⁷

Besedotvorni vzorec, po katerem so nastale izpeljanke s pripono **-ar-*, je torej v slovanske jezike podedovan iz praslovanščine, pri čemer pa je pogostnost izpeljank

⁵ Vaillant 1974: 316–20; Sławski 1976: 21–23; Bajec 1950: 25.

⁶ Germanska pripona je bila iz latinščine prevzeta v pragermanščino in od tod podedovana v starogermanske jezike: lat. *-ārius* → pgerm. **-ārja-* > got. *-āreis* [ārīs], stvn. *-āri* (lat. *monēta* 'kovani denar' → *monētārius* → stvn. *munizza* → *munizzāri*; lat. *molina* 'mlin' → *molinārius* → stvn. *mulin* → *mulināri*) (Krahe, Maid 1967: 81–83; Casaretto 2004: 422–27; Miller 2018: 362–64).

⁷ »Przyrostek *-arb* tworzy przede wszystkim nazwy wykonawców jakiegos zawodu od podstaw rzeczownikowych (tu należą też nazwy ludzi ze względu na przedmiot ich głównych zainteresowań)« (Sławski 1976: 21).

na *-ar- veliko večja na tistem delu slovanskega jezikovnega sveta, ki meji na nemški oz. romanski jezikovni prostor.⁸ Praslovanska jezikovna dediščina je bila tam namreč obogatena z nemškimi izposojenkami na stvn. -āri > srvn. -ære > nem. -er oz. z romanskimi izposojenkami, kontinuantii lat. -ārius.

2.2 Praslovanski samostalniki na *-bstvo

Praslovanski samostalniki s pripono *-bstvo (kot tudi samostalniki na *-bstv-bje, izpeljani s strukturno pripono *-bje iz samostalnikov s pripono *-bstvo) so imeli naslednje besedotvorne pomene: 1) izpridevniški: lastnost (*nomen qualitatis (abstractum)*): psl. *bogatъ 'bogat' → *bogatъstvo 'to, da je bogato' > stosl. bogatъstvo 'bogastvo', sln. bogāstvo; 2) izsamostalniške izpeljanke: opravkar / nosilec povezave: psl. *mōžъ 'mož' → *mōžъstvo 'to, kar je v zvezi z možem' > stosl. mōžъstvo 'možatost, pogum', sln. mōštvo; 3) izglagolske: dejanje (*nomen actionis*): psl. *vara, *varъ 'pazljivost, pozornost, skrb, nega' → *varovati 'paziti' → *varъstvo 'to, da se pazi' > sln. vārstvo. Nekatere izsamostalniške izpeljanke imajo pojmovni, abstraktni pomen (*nomen abstractum*) v smislu označevanja lastnosti (stosl. mōžъ 'mož' → mōžъstvo 'možatost, pogum', dēva 'devica' → dēvъstvo 'devišstvo, čistost') in dejanje (stosl. gospodъ 'gospod' → gospodъstvo 'vlada, moč'), kar pa je za izsamostalniške izpeljanke nenavadno. Pomen lastnost je namreč pričakovan za izpridevniške izpeljanke, iz česar je možno sklepati, da gre prvotno morda za izpridevniške izpeljanke, ki so bile v primerih enakega odraza samostalniške podstave pred pripono *-bstvo in pridevniške podstave s pripono *-j- morfološko reanalizirane kot izsamostalniške (stosl. otъcbъ 'oče' → otъčъ 'očetov, očetovski' → otъčъstvo 'rod, generacija, družina; domovina'; (st)osl. knęžъ 'vladar' → knęžъ 'vladarjev' → knęžъstvo 'kneževina',⁹ pri čemer je nato lahko prišlo do sistemskega pomenskega prenosa lastnost → skupnost (*nomen collectivum*) (tip *bukovъ 'bukov' → *bukovъje 'to, da je bukovo' ≥ 'veliko/več bukev') (sln. mōštvo 'veliko/več mož'). Pomen dejanja je lahko nastal ob pomenu opravkar / nosilec povezave prek vzporedne besedotvorne motiviranosti tako iz samostalnika kot iz glagola (psl. *vara, *varъ → *varъstvo 'to, kar ima zvezo/opraviti s pazljivostjo, pozornostjo, skrbjo, nego' oz. *varovati → *varъstvo 'to, da se pazi').

2.3 Samostalniki na *-ar-bstvo v slovanskih jezikih

Praslovanski izsamostalniški samostalniki na *-bstvo so bili torej lahko izpeljani iz različnih samostalnikov. Zelo verjetno je, da je že v pozni praslovanščini z izpeljankami na *-bstvo iz izpeljank z značilnimi priponami (*-tel-, *-ar-) prihajalo do nastanka zaporedij

⁸ »Suf. -arъ rozpowszechniony jest w całej słowiańszczyźnie, ale produktywny jest przede wszystkim u Słowian sąsiadujących z żywiołem niem. czy romańskim. Jest to wyjątkowa w słowotwórstwie psł. kulturalna pożyczka z zachodu. Ostatecznym źródłem jest łac. suf. -ārius« (Sławski 1976: 22).

⁹ Prim. tudi enakozvočnost samostalnika in izsamostalniškega pridevnika v tipu psl. *mōžъ sub. 'mož' → *mōžъ ad. 'tak, ki je v zvezi z možem; možki' → *mōžъstvo 'to, da je možko' ≥ 'to, kar je v zvezi z možem' (pridevniška izpeljanka iz samostalnika *mōžъ sicer ni dokumentirana, je pa verjetna).

pripon (*-*tel-j-ŕstvo*,¹⁰ *-*ar-ŕstvo*). Besedotvorni vzorec *-*ar-* → *-*ar-ŕstvo* se je torej najverjetneje začel oblikovati že v pozni praslovanščini. Praslovanski samostalniki na *-*ar-ŕstvo* so bili s pripono *-*ŕstvo* izpeljani iz izsamostalniških in izglagolskih samostalnikov s pripono *-*ar-*, ki so prvotno imeli besedotvorni pomen opravkar / nosilec povezave. Zaradi vzporedne besedotvorne motiviranosti nekaterih samostalnikov na *-*ar-* tako iz samostalnika kot iz glagola (sl. **ryba* 'riba' → (**rybiti* 'loviti ribe') → **rybařb* 'tisti, ki ima opraviti/zvezo z ribo; ribič' → **rybarŕstvo* 'tisto, ki ima opraviti/zvezo z ribičem') se je po morfemski reanalizi pomen opravkar / nosilec povezave lahko pomensko reinterpretiral kot pomen dejanje (sl. **rybar-ŕstvo* → **ryb-arŕstvo* 'to, da se lovi ribe'), s pomenskim prenosom po metonimiji brez (dodatne) reanalize pa sta se pomena opravkar / nosilec povezave in dejanje lahko konkretizirala v pomen mesto (*nomen loci*) (sl. **myto* 'plačilo, mitnina' → **mytařb* 'mitničar' → **mytarŕstvo* *'tisto, ki ima opraviti/zvezo z mitničarjem' ≥ 'tam, kjer je mitničar').¹¹ V (sodobnih) slovanskih jezikih imajo izpeljanke na *-*ar-ŕstvo*, ki ne izkazujejo besedotvornega pomena mesto, pogosto slovarski pomen dejavnost (*nomen activitatis*) (prim. slovarsko pomensko razlago češ. *rybářství* kot 'činnost, povolání rybáře').¹²

Kontinuant i praslovanškega besedotvornega vzorca *-*ar-* → *-*ar-ŕstvo* se z nekaj primeri pojavljajo že v (stari) cerkveni slovanščini ((st)csl. *myto* 'plačilo, darilo' → *mytařb* 'mitničar' → *mytarŕstvo* 'mitnica'; *ryba* 'riba' → *rybařb* 'ribič' → *rybarŕstvo* 'ribarjenje'; *vino* 'vino' → *vinařb* 'vinogradnik' → *vinarŕstvo* 'vinogradništvo'), vsaj vzorčno pa so pozneje dokumentirani v zgodovini vseh slovanskih jezikov (sln. *ribár* → *ribárstvo*, nřtok. *řibār* → *řibārstvo*, mak. *pubap* → *pubapctmo*, blg. *pubáp* → *pubápctmo*, stčeš. *rybař/rybár* → *rybarŕstvo/rybářstvo* → *rybařstvie/rybářstvie* > češ. *rybár* → *rybářstvo*, *rybářství*,¹³ slř. *rybár* → *rybárstvo*, gluř. *rybar* → *rybarstvo*, dluř. *rybař* → *rybarstvo*, polj. *rybiarz* → *rybiarstvo*; sln. *vinár* → *vinárstvo*, nřtok. *vinār* → *vinárstvo*, mak. *vinap* → *vinapctmo*, blg. *vináp* → *vinápctmo*, češ. *vinař* → *vinařství*, slř. *vinár* → *vinárstvo*, gluř. *winar* → *winarstvo*, polj. *winiarz* → *winiarstvo*; sln. *lončár* → *lončárstvo*, nřtok. *lónčār* → *lončárstvo* : mak. *gřnčap* → *gřnčapctmo*, blg. *gřnčáp* → *gřnčápctmo*, stčeš. *hrnčieř* → *hrnčieřstvo* > češ. *hrnčír* → *hrnčírství*, slř. *hrnčiar* → *hrnčiarstvo*, gluř. *hornčer* → *hornčerstvo*, dluř. *gjarncar* → *gjarncarstvo*, polj. *garnczarz* → *garnczarstvo* (16. st.) ≥ *garncarz* → *garncarstvo*, rus. *gončáp* → *gončápctmo*, brus. *gančáp* → *gančápctma*, ukr. *gončár* → *gončárctmo*; sln. *kolár*

¹⁰ V stari cerkveni slovanščini je izpričan i kar nekaj izpeljank na *-telj-ŕstvo* (stcsl. *roditeljŕ* 'roditelj, starř' → *roditeljŕstvo* 'prirojenost') (Vaillant 1974: 405).

¹¹ Gre torej za pomenotvorje, imenovano tudi *ničto besedotvorje*: »pomenska sprememba [...] je posledica funkcijskega razvoja v besedi kot enoti in ne posledica spremembe funkcije njenega sufiksa«, pri čemer sta med drugimi obravnavana tudi tipa *nomen actionis* → *nomen loci* (psl. **prōdŕ* 'tok' ≥ 'rečna struga') in *nomen collectivum* → *nomen loci* (psl. **gospoda* 'gospoda' ≥ 'gostilna, gostišče') (Furlan 2019: 177–78, 122–23).

¹² Za strokovni izraz *dejavnost* prim. »Obrazilo *-stvo* pa navadno uvaja tretjestopenjsko tvorbo, ki izraža dejavnost nosilca lastnosti« (Žele 2001: 150). Prevod termina *dejavnost* kot *nomen activitatis* je avtorski.

¹³ V češčini se pojavljata odraza dveh praslovanških zaporedij pripon, in sicer *-*ar-ŕstvo* in *-*ar-ŕstv-bje*. V stari češčini sta sopomenski in imata besedotvorni pomen dejanje (stčeš. *rybařstvo/rybářstvo*, *rybařstvie/rybářstvie*, oboje v pomenu 'ribiřstvo, ribiřka obrt'). V novi češčini je priřlo do pomenskega razlikovanja: odraz zaporedja pripon *-*ar-ŕstvo*, ki je zelo redek, ima besedotvorni pomen skupnost (češ. *rybářstvo* 'ribiři kot celota', *čtenářstvo* 'bralci kot celota'), odraz zaporedja pripon *-*ar-ŕstv-bje*, ki je zelo pogost, pa ima besedotvorni pomen dejanje (češ. *rybářství* 'ribarjenje', *čtenářství* 'branje').

→ *kolārstvo*, nštok. *kòlār* → *kòlārstvo*, mak. *колар* → *коларство*, blg. *колар* → *коларство*, češ. *kolář* → *kolářství*, slš. *kolár* → *kolárstvo*, polj. *kolarz* → *kolarstwo*, kaš. *kòlòrz* → *kòlarstwo*). Pojavljanje vzporednic tega besedotvornega vzorca iz podedovanih besedotvornih podstav v različnih slovanskih jezikih seveda še ne pomeni, da so vsi členi besedotvorne verige podedovani, temveč da so v posameznih jezikih besedotvorne verige po podedovanem besedotvornem vzorcu nastale vzporedno.

Praslovanski besedotvorni vzorec **-ar-* → **-ar-bstvo* ima v slovanskih jezikih precej značilno zemljepisno razporeditev. Zelo redek je v vzhodnoslovanskih, opazno prisoten pa je v zahodno- in južnoslovanskih jezikih, pri čemer nesorazmerno večjo produktivnost v primerjavi z ostalimi jeziki izkazujejo češčina in slovaščina ter slovenščina, nekoliko manjšo osrednja južna slovanščina in še manjšo poljščina.¹⁴ Medtem ko je npr. v ruščini dokumentiranih kakih deset primerov tega besedotvornega vzorca, jih je v češčini znanih okoli 450, slovenščini okoli 400, v ostalih slovanskih jezikih pa se njihovo število giblje nekje vmes.¹⁵ Zdi se namreč, da se pogostnost samostalnikov na **-ar-bstvo* v slovanskih jezikih povečuje z dolžino trajanja in intenzivnostjo zemljepisnega in posledično družbenega jezikovnega stika posameznega jezika z nemščino ter je najverjetneje povezana z vplivom nemškega jezika na slovanske jezike znotraj t. i. srednjeevropskega jezikovnega areala.¹⁶

3 Besedotvorni vzorec tipa 'vinar' → 'vinarstvo' oz. 'strojar' → 'stojarstvo' v jezikih srednjeevropskega jezikovnega areala

Srednjeevropski jezikovni areal (nem. *mitteleuropäisches Sprachareal*) je zgodovinsko jezikovni pojav,¹⁷ ki je obsegal različne ne ožje sorodne jezike in njihova narečja v

¹⁴ Osrednja južna slovanščina (*srednjojužnoslavenski*) zaobjema kajkavščino, čakavščino ter zahodno in vzhodno štokavščino (gre torej za geolekt, zemljepisno jezikovno pojavnost). Na tem jezikovnem prostoru so se na prvotni novo(vzhodno)štokavski narečni podstavi izoblikovali štirje novoštokavski knjižni jeziki (nštok.) (sociolekti, družbene jezikovne pojavnosti), in sicer hrvaški, srbski, bosanski in črnogorski.

¹⁵ Število izpeljank na **-ar-bstvo* v posameznih slovanskih knjižnih jezikih in njihovih časovnih različicah je v razpoložljivih elektronskih slovarjih, ki omogočajo zahtevno iskanje (v konkretnem primeru besed na **arstvo*), kot tudi tiskanih obratnih slovarjih, naslednje (upoštevano je število besedotvornih podstav): slovenski: ok. 400 (Pleteršnik 1894–1895; SSKJ⁽²⁾), hrvaški/srbski: ok. 270 (Jurancič 2005), makedonski: ok. 130 (*Дигитален речник на македонскиот јазик*), bolgarski: ok. 120 (*Речник на българския език*), staročeski: ok. 40 (*Elektronický slovník staré češtiny*), češki: ok. 450 (*Slovník spisovného jazyka českého*), slovaški: stanje se zdi podobno kot v češkem (*Krátký slovník slovenského jazyka*), poljski: ok. 180 (*Wielki słownik języka polskiego*), dolnjelužiškossrbski: ok. 150 (Šwjela 1961; Starosta 1999), gornjeluziškosrbski: ok. 110 (Meškank 2001, narejeno po Völkel 1981), ruski: ok. 10 (*Большой толковый словарь русского языка*). Zaradi različnih obsegov slovarjev številčni podatki niso popolnoma primerljivi in služijo le za približno orientacijo.

¹⁶ Nekoliko preseneča relativno majhno število izpeljank na **-ar-bstvo* v lužiški srbsščini in kašubščini (za nameček je slednja v primerjavi s prvo tudi precej slabše dokumentirana in digitalizirana). Morda je to povezano z relativno pozno kodifikacijo, »okrnjeno« polno funkcionalnostjo in posledičnim manjšim deležem učenega besedja v teh (gledano sociolingvistično) manjšinskih slovanskih jezikih.

¹⁷ Podobno je tudi balkanska jezikovna zveza zgodovinski jezikovni pojav, ki je začel izzvenevati z narodnimi preporodi od konca 18. stoletja in poskusi oblikovanja nacionalnih držav na Balkanu, posledica česar sta bila prevlada državnih jezikov v novo nastalih državah in dokončni prehod iz množične večjezičnosti v prevladujočo enojezičnost (najpozneje) v teku 20. stoletja (Steinke 2012).

srednjeevropskem prostoru.¹⁸ Tu je namreč v preteklosti znotraj večjezičnih politično- in kulturnozgodovinskih enot s središči, vezanimi na nemški jezikovni prostor, prihajalo do zbliževalnih, konvergentnih jezikovnih sprememb. V tem procesu je povezovalno vlogo odigrala prav nemščina, ki je bila stoletja dolgo predvsem v mestih *lingua franca* oz. občevalni jezik znotraj tedanje države. V srednjeevropskem jezikovnem arealu so se poleg nemškega nahajali še madžarski ter t. i. srednjeevropski slovanski jeziki (slovenski in delno osrednjejužnoslovanski ter češki, slovaški, lužiškosrbski, poljski in pomorjanski (njegov vzhodni rob predstavlja kašubščina s slovinščino), zelo verjetno tudi sredi 18. stoletja izumrli, slabše izpričani polabski).¹⁹ Čeprav je bil jezikovni vpliv verjetno večstranski, je bil v večini primerov nemški jezik vplivajoči, medtem ko so bili ostali jeziki predvsem vplivani.²⁰ Vpliv nemškega znotraj areala je tako na ravni ljudskih kot knjižnih jezikov opazen zlasti v besedju (nemške izposojenke ter oblikovni in pomenski kalki), nekoliko manj pa tudi v slovnični zgradbi (skladenjska in oblikovna ravnina). Jezikoslovna terminološka besedna zveza *srednjeevropski jezikovni areal* je torej zgodovinsko jezikoslovni pojem, zbliževalni jezikovni procesi v tem jezikovnem arealu so bili namreč značilni za neko časovno omejeno zgodovinsko obdobje, ki je v različnih jezikovnih prostorih lahko trajalo različno dolgo, odvisno od njegove politično- in kulturnozgodovinske povezanosti z nemškim. Za večji del slovenskega jezikovnega prostora npr. pride v poštev obdobje od druge polovice 8. stoletja, ko je bil ta integriran v frankovsko državo Karla I. Velikega (vladal 768–814), do leta 1918, ko je prišlo do razpada zadnje velike politične tvorbe na tem območju, Avstro-Ogrske monarhije pod vladavino Habsburžanov.

¹⁸ Srednjeevropski jezikovni prostor je v jezikoslovni literaturi opredeljen bodisi kot *Sprachareal* 'jezikovni areal' (Kurzová 1996) bodisi kot *Sprachbund* 'jezikovna zveza' (Skála 1998, 1999; Kurzová 2019). O srednjeevropski jezikovni zvezi prim. Hammel 2020. Na osnovi zbranih jezikovnih dejstev (predvsem v Kurzová 1996, 2019) je avtor pričujočega prispevka mnenja, da je pojav *srednjeevropski jezikovni areal* jezikoslovno lahko upravičen, pojav *srednjeevropska jezikovna zveza* pa ne neproblematičen. Pojav *jezikovni areal* izkazuje manjšo stopnjo medsebojnega jezikovnega vplivanja, ki se odraža predvsem na ravni besedja, pojav *jezikovna zveza* pa kaže na precej večjo medsebojno jezikovno povezanost, ki je poleg v besedju opazna tudi v slovnični zgradbi. Povedano matematično je za definicijo jezikovne zveze jezikovni vpliv v besedju potrební, vpliv v slovnični pa zadostni pogoj.

¹⁹ Kurzová od slovanskih jezikov v srednjeevropski jezikovni areal uvršča češčino in slovaščino kot »osrednja« jezika, poljščino in slovenščino pa kot »obrobna«, medtem ko naj bi bila hrvaščina/srbsščina prehod med t. i. srednjeevropskimi in t. i. balkanskimi slovanskimi jeziki, pri čemer je avtorici merilo delitve naglasno mesto (na prvem zlogu v »osrednjih« in ne na prvem zlogu v »obrobnih«) (Kurzová 1996: 58, 68, 1999: 262). S teoretično-metodološkega vidika je avtoričina hierarhija jezikoslovnih meril (najvišje je glasoslovno merilo) vsaj sporna, če ne povsem nerelevantna. Za razliko od določanja jezikovne sorodnosti, pri katerem je najpomembnejše merilo (zgodovinsko)glasoslovno (Šekli 2018: 40–42), sta pri določanju skupnih značilnosti jezikov, ki tvorijo jezikovni areal oz. jezikovno zvezo, bolj relevantni skladenjska in oblikovna ravnina, neprimerno manj pa glasovna (Šekli 2020: 14–15). Podobno se tudi s pogledom »I do not pay systematic attention to Slavic languages (Sorbian, †Polabian) directly influenced by German as the dominating language, as this represents another type of language contact« (Kurzová 1999: 262), če srednjeevropski jezikovni areal razumemo kot zgodovinsko jezikovni pojav, ni možno strinjati; do konca prve svetovne vojne namreč razlike med vrsto vpliva nemškega jezika na npr. slovenskega ali lužiškosrbskega ni bilo.

²⁰ Pri določanju medsebojnih vplivov jezikov srednjeevropskega jezikovnega areala je (za obdobje vsaj do konca prve svetovne vojne) treba upoštevati tudi npr. vpliv knjižne češčine na knjižno slovaščino (kot tudi kulturni jezikovni stik knjižne slovaščine s knjižno madžarščino), vpliv knjižne hrvaščine na knjižno slovenščino ipd.

Ena od opaznih skupnih lastnosti v slovnični zgradbi jezikov srednjeevropskega jezikovnega areala so tipološko podobni besedotvorni vzorci, kot so slovanski **-ar-* → **-ar-bstvo*, nemški *-er* → *-er-ei* in madžarski *-ász/-ész* → *-ász-at/-ész-et*. Tipološka podobnost besedotvornih vzorcev tipa sl. **ryba* → **rybarb* → **rybarbstvo*, nem. *Fisch* → *Fischer* → *Fischerei*, madž. *hal* → *halász* → *halászat* je tipičen primer jezikovnega ujemanja tipa, ki ga je slovenski jezikoslovec Jernej Kopitar (1780–1844) (sicer za balkanski jezikovni areal) označil z besedami: »nur eine Sprachform herrscht, aber mit dreyerley Sprachmaterie«. ²¹ To oblikovno in pomensko jezikovno ujemanje na tipološki ravni je zelo verjetno posledica jezikovnega zблиževanja na ravni knjižnih (in ne toliko ljudskih) jezikov v novejšem času (tj. v času po oblikovanju knjižnih jezikov v novem veku) pod vplivom nemščine. Pri imenovanih izpeljankah gre namreč za tipične knjižne tvorjenke (s pojmovnim, abstraktnim pomenom) znotraj učene kulture. ²²

3.1 Besedotvorni vzorec *-er* → *-er-ei* v nemščini

Po nemškem besedotvornem vzorcu srvn. *-er* → *-er-īe* > nem. *-er* → *-er-ei* so nastali nemški samostalniki z zaporedjem pripon *-er-ei*, ki so torej s pripono *-ei* izpeljani iz samostalnikov s pripono *-er*. ²³ Besedotvorni predhodnik samostalnikov na *-er-ei*, ki imajo prvotni besedotvorni pomen opravkar / nosilec povezave ter drugotna besedotvorna pomena dejanje in mesto, je lahko: 1) izsamostalniški samostalnik na *-er* z besedotvornim pomenom opravkar / nosilec povezave: nem. *Topf* 'lonec' → *Töpfer* 'lončar' → *Töpferei* 'lončarstvo'; *Forst* 'gozd' → *Förster* 'gozdar' → *Försterei* 'gozdarska uprava'; nem. *Fleisch* 'meso' → *Fleischer* 'mesar' → *Fleischerei* 'mesnica'; nem. *Garten* 'vrt' → *Gärtner* 'vrtinar' → *Gärtneri* 'vrtnarija'; 2) izglagolski samostalnik na *-er* z besedotvornim pomenom vršilec dejanja: nem. *backen* 'peči' → *Bäcker* 'pek' → *Bäckerei* 'pekarna'; 3) samostalnik na *-er* je lahko interpretiran kot izsamostalniški ali izglagolski: nem. *Fisch* 'riba' → *fischen* 'loviti ribe' → *Fischer* 'ribič' → *Fischerei* 'ribištvo, ribarjenje'; *Farbe* 'barva' → *färben* 'barvati' → *Färber* 'barvar' → *Färberei* 'barvarstvo; barvarna'.

3.2 Besedotvorni vzorec **-ar-* → **-ar-bstvo* v slovenščini ²⁴

V slovenščini se je pogostnost samostalnikov s pripono **-ar-* znatno povečala z nemškimi izposojenkami na stvn. *-āri* > srvn. *-ære* > nem. *-er*, s hkratnim prevzemom njihovih besedotvornih predhodnikov, ki je omogočil morfološko segmentacijo izposojenih tvorjenk na besedotvorno podstavo in pripono, pa tudi njihova produktivnost

²¹ Kopitar 1829: [253].

²² Vsaj za slovenščino je z veliko gotovostjo možno reči, da izpeljanke na *-ar-bstvo* v narečjih niso produktivne.

²³ Pripona srvn. *-īe* je v zgodovini nemščine dokumentirana od 10. stoletja naprej ter je bila prevzeta z izposojenkami iz srednjeveške latinščine kot *abbateia* 'opatiija' in stare francoščine kot *vilanīe* 'kmečko obnašanje' (Kluge 2011: 230; Fleischer, Barz 2012: 198–99).

²⁴ Zgodovina besedotvornega vzorca **-ar-* → **-ar-bstvo* je prikazana samo za slovenščino. Podobno seveda velja tudi za druge t. i. srednjeevropske slovanske jezike, ki so bili skozi zgodovino v intenzivnem stiku z nemščino.

(bav. stvn., srvn. *roup, roupōn, roupære* → sln. *rôp, rôpati, rôpar*; srvn. *mālen, mālære* → nar. sln. *mālati* 'pleskati, slikati', *mālar* 'pleskar, slikar'). Poleg tega je oblikovni in pomenski stik med domačim, slovanskim besedotvornim vzorcem **-ar-* → **-ar-ьstvo* in stičnim, nemškimi besedotvornimi vzorcema *-er* → *-er-ei* (sl. **ryba* → (**rybiti*) → **rybarьb* → **rybarьstvo* = nem. *Fisch* (→ *fischen*) → *Fischer* → *Fischerei*; nem. *Topf* → *Töpfer* → *Töpferei* = sln. *lónec* → *lončár* → *lončárstvo*) omogočil, da je v slovanskih jezikih prišlo do nastanka besedotvornih kalkov, iz domačih in prevzetih podstav (nem. *Farbe* (→ *färben*) → *Färber* → *Färberei* = sln. *bârva* (→ *bârvati*) → *bârvar* → *bârvarstvo*) ter na podlagi tovrstnih kalkov do bistvenega povečanja produktivnosti besedotvornega vzorca izven kalkiranja, tako pri domačih osnovah (sln. *žebëlj* → *žebljár* → *žebljárstvo*) kot pri prevzetih iz drugih jezikov (sln. *fužîna* → *fužînar* → *fužînarstvo*).

V slovenskem knjižnem jeziku druge polovice 16. stoletja je dokumentiranih kakih deset primerov tega besedotvornega vzorca,²⁵ in sicer tako iz neprevzetih podstav (sln. *gospoda* → *gospodar* → *gospodarstvo*, *ključ* → *ključar* → *ključarstvo*, *kurba* → *kurbar* → *kurbarstvo*, *sam + pravica* → *samopravičar* → *samopravičarstvo*) kot tudi prevzetih podstav izpeljank na *-ar* (sln. *antverh* → *antverhar* → *antverharstvo*, *prediga/pridiga* → *predigar/pridigar* → *predigarstvo/pridigarstvo*, *rihta* → *rihtar* → *rihtarstvo*).²⁶ V slovenskem knjižnem jeziku druge polovice 19. stoletja pa je izpeljank na *-ar-stvo* že bistveno več, pri čemer imajo mnoge med njimi potrjene vzporedne slovensko-nemške besedotvorne vzorce (v Pleteršnikovem slovarju približno 30) (sln. *drvár* → *drvárstvo* = nem. *Holzer* → *Holzerei*; sln. *košár* → *košárstvo* = nem. *Korbmacher* → *Korbmacherei*; sln. *međičár* → *međičárstvo* = nem. *Methsieder* → *Methsiederei*; sln. *ôglár* → *ôglárstvo*, *oglar* → *oglarstvo* = nem. *Kohlenbrenner* → *Kohlenbrennerei*; sln. *ovčár* → *ovčárstvo* = nem. *Schäfer* → *Schäferei*; sln. *strojár* → *strojárstvo* = nem. *Lohgerber* → *Lohgerberei*; sln. *škâfar* → *škâfarstvo* = nem. *Böttcher* → *Böttcherei*). Ti samostalniki se pojavljajo predvsem za poimenovanje (tradicionalnih) obrti in dejavnosti (sln. *krčmár* → *krčmárstvo*, *konjár* → *konjárstvo*, *mesár* → *mesárstvo*, *tesár* → *tesárstvo*, *volnár* → *volnárstvo*, *zvonár* → *zvonárstvo*). V drugi polovici 19. stoletja je bilo v okviru puristične dejavnosti odpravljanja nemcizmov in njihovega nadomeščanja s slovanskimi besedjem v slovenskem knjižnem jeziku »novoknjižno« besedje pogosto tvorjeno prav po tem besedotvornem vzorcju (v Pleteršnikovem slovarju posebej označeno s kvalifikatorjem *nk.*), pogosto kalkirano iz nemščine (sln. *slikár* → *slikárstvo* = nem. *Maler* → *Malerei*, sln. *kipár* → *kipárstvo* = nem. *Bildhauer* → *Bildhauerei*). Korpus izpeljank na *-ar* se je v novejšem času še dodatno povečal s (pogosto prek nemščine) prevzetimi učenimi besedami iz (srednjeveške) latinščine s pripono *-ārius* (lat. *archivum* → *archivārius* → sln. *arhîv* → *arhivár* → *arhivárstvo*; lat. *bibliothēca* → *bibliothēcārius* → sln. *bibliotêka* → *bibliotekár* → *bibliotekárstvo*). Produktivnost besedotvornega vzorca pa je možno zaznati tudi v najnovejšem času (sln. *film* (→ *filmati*) → *filmar* → *filmarstvo*).

²⁵ Gradivo slovenskega knjižnega jezika druge polovice 16. stoletja je iz Ahačič idr. 2011.

²⁶ Šem seveda ne sodijo izpeljanke iz prevzetih samostalnikov na *-ar* (sln. *purgar* → *purgarstvo*, *romar* → *romarstvo*, *šafar* → *šafarstvo*).

3.3 Besedotvorni vzorec *-ász/-ész* → *-ász-at/-ész-et* v madžarščini

Za knjižno madžarščino so značilni številni besedotvorni kalki iz nemščine. Za razliko od t. i. srednjeevropskih slovanskih jezikov, v katerih so besedotvorni kalki po nemških zgledih tudi pogosti, pa je v madžarščini npr. opazno tudi veliko število kalkiranih zloženek, saj je tipološka podobnost med vplivajočim in vplivanim jezikom pospeševala dobesedno prevajanje morfema za morfemom (nem. *Haupt + Stadt* → *Hauptstadt* = madž. *fő + város* → *főváros* 'glava' + 'mesto' → 'glavno mesto'; nem. *Blut + Druck* → *Blutdruck* = madž. *vér + nyomás* → *vérnyomás* 'kri' + 'pritisk, tlak' → 'krvni pritisk'; nem. *Grab + Stein* → *Grabstein* = madž. *sír + kő* → *sírkő* 'grob' + 'kamen' → 'nagrobnik'; nem. *Fremde + Führer* → *Fremdenführer* = madž. *idegen + vezető* → *idegenvezető* 'tujec/tujka' + 'vodja, vodnik' → 'turistični vodnik'; nem. *Wand + Malerei* → *Wandmalerei* = madž. *fal + kép* → *falkép* 'stena' + 'slika, slikarija' → 'stenska slikarija').²⁷

Med besedotvorne kalke po nemščini zelo verjetno sodi tudi besedotvorni vzorec *-ász/-ész* → *-ász-at/-ész-et* (alomorfa z *-á/-é-* sta odraz delovanja vokalne harmonije). Madžarski samostalniki z zaporedjem pripon *-ász-at/-ész-et* so s pripono *-at/-et* izpeljani iz samostalnikov s pripono *-ász/-ész*. Medtem ko so samostalniki s pripono *-ász/-ész* domači in so dokumentirani že v staromadžarskem obdobju (madž. *ómagyar*) (v obdobju 896–1526 zunanje zgodovine madžarskega jezika) (madž. *hal* 'riba' → *halász* 'ribič'; *méh* 'čebela' → *méhész* 'čebelar'), so samostalniki na *-ász-at/-ész-et* rezultat modernizacije in »čiščjenja« madžarskega jezika v okviru t. i. jezikovne preнове (madž. *nyelvújítás*), katerih začetnik je bil razsvetljenec Ferenc Kazinczy (1759–1831) (madž. *csillág* 'zvezda' → *csillágász* 'astronom' → *csillágászat* 'astronomija'; *bölcs* 'moder; modrec' → *bölcsész* 'študent humanistike' → *bölcsészet* 'humanistika').²⁸ Tudi madžarsko jezikovno gradivo torej kaže na to, da gre pri izpeljankah na *-ász-at/-ész-et* za tipično učeno besedje, nastalo v okviru dejavnosti kultiviranja knjižnega jezika.

Besedotvorni predhodnik samostalnikov na *-ász-at/-ész-et*, ki imajo prvotno besedotvorni pomen opravkar / nosilec povezave ter drugotna besedotvorna pomena dejanje in mesto, je lahko: 1) izsamostalniški samostalnik na *-ász/-ész* z besedotvornim pomenom opravkar / nosilec povezave: madž. *bánya* 'rudnik' → *bányász* 'rudar' → *bányászat* 'rudarstvo'; *bor* 'vino' → *borász* 'vinogradnik' → *borászat* 'vinarstvo; vinogradniško posestvo'; *fodor* 'naborek; koder' → *fodrász* 'frizer' → *fodrászat* 'frizerstvo; frizerski salon'; *fog* 'zob' → *fogász* 'zobozdravnik' → *fogászat* 'zobozdravstvena ordinacija'; *hal* 'riba' → *halász* 'ribič' → *halászat* 'ribištvo'; *szobor* 'kip' → *szobrász* 'kipar' → *sobrászat* 'kiparstvo'; *vad* 'divji; divjad' → *vadász* 'lovec' → *vadászat* 'lov'; *fénykép* 'fotografija' → *fényképész* 'fotograf' → *fényképészet* 'fotografiranje'; *kert* 'vrt' → *kertész* 'vrtnar' → *kertészet* 'vrtnarstvo'; *méh* 'čebela' → *méhész* 'čebelar' → *méhészet* 'čebelarstvo'; *nyelv* 'jezik' → *nyelvész* 'jezikoslovec' → *nyelvészet* 'jezikoslovje'; 2) izglagolski samostalnik

²⁷ Madžarsko jezikovno gradivo je iz madžarskega enojezičnega razlagalnega slovarja *A magyar nyelv értelmező szótára*.

²⁸ Kiss, Pusztai 2003: 145, 720.

na *-ász/-ész* z besedotvornim pomenom vršilec dejanja: madž. *épít* 'graditi' → *építész* 'arhitekt' → *építészet* 'arhitektura'.²⁹

4 Sklep

Praslovanski samostalniki z zaporedjem pripono **-ar-bstvo* so bili s pripono **-bstvo* izpeljani iz izsamostalniških in izglagolskih samostalnikov s pripono **-ar-* ter so prvotno imeli besedotvorni pomen opravkar (*nomen actoris*) / nosilec povezave (*nomen relationis*). Zaradi vzporedne besedotvorne motiviranosti nekaterih samostalnikov na **-ar-* tako iz samostalnika kot iz glagola (sl. **ryba* 'riba' → (**rybiti* 'loviti ribe') → **rybarb* 'tisti, ki ima opraviti/zvezo z ribo; ribič' → **rybarbstvo* 'tisto, ki ima opraviti/zvezo z ribičem') se je po morfemski reanalizi prvotni besedotvorni pomen lahko pomensko reinterpreteriral kot pomen dejanje (*nomen actionis*) (sl. **rybar-bstvo* → **ryb-arbstvo* 'to, da se lovi ribe'), s pomenskim prenosom po metonimiji brez (dodatne) reanalize pa sta se pomena opravkar / nosilec povezave in dejanje lahko konkretizirala v pomen mesto (*nomen loci*) (sl. **myto* 'plačilo, mitnina' → **mytarb* 'mitničar' → **mytarbstvo* 'tisto, ki ima opraviti/zvezo z mitničarjem' ≥ 'tam, kjer je mitničar'). Kontinuant praslavskega besedotvornega vzorca **-ar-* → **-ar-bstvo* se z nekaj primeri pojavljajo že v (stari) cerkveni slovanščini, vsaj vzorčno pa so pozneje dokumentirani v zgodovini vseh slovanskih jezikov, v katerih pa imajo precej značilno zemljepisno razporeditev. Zelo redki so v vzhodnoslovanskih jezikih (v ruščini je npr. dokumentiranih kakih deset primerov), opazno prisotni pa so v zahodno- in južnoslovanskih jezikih, pri čemer nesorazmerno večjo produktivnost izkazujejo češčina in slovaščina ter slovenščina, nekoliko manjšo osrednja južna slovanščina in še manjšo poljščina. To stanje je najverjetneje povezano z vplivom nemškega jezika znotraj t. i. srednjeevropskega jezikovnega areala.

Srednjeevropski jezikovni areal je zgodovinsko jezikovni pojav, ki se je oblikoval približno do konca prve svetovne vojne in je obsegal različne ne ožje sorodne jezike in njihova narečja v srednjeevropskem prostoru. V tem arealu so se poleg nemškega nahajali še madžarski ter t. i. srednjeevropski slovanski jeziki (slovenski in osrednjejužnoslovanski ter češki, slovaški, lužiškosrbski, poljski, kašubščina s slovinščino in zelo verjetno tudi polabski). Vpliv nemščine znotraj areala je tako na ravni ljudskih kot knjižnih jezikov opazen zlasti v besedju, nekoliko manj pa tudi v slovnični zgradbi. Ena od opaznih skupnih lastnosti v slovnični zgradbi jezikov srednjeevropskega jezikovnega areala so tipološko podobni besedotvorni vzorci, kot so slovanski **-ar-* → **-ar-bstvo*, nemški *-er* → *-er-ei* in madžarski *-ász/-ész* → *-ász-at/-ész-et* (sl. **ryba* → **rybarb* → **rybarbstvo*, nem. *Fisch* → *Fischer* → *Fischerei*, madž. *hal* → *halász* → *halászat*). To oblikovno in pomensko jezikovno ujemanje na tipološki ravni je zelo verjetno posledica jezikovnega zблиževanja na ravni knjižnih (in ne toliko ljudskih) jezikov pod vplivom nemščine. Pri teh izpeljankah gre namreč za tipične knjižne tvorjenke (s pojmovnim, abstraktnim pomenom) znotraj učene kulture.

²⁹ Podobno kot v slovanski jezikih so tudi v madžarščini iz samostalnikov s pripono *-ász/-ész* lahko izpeljani glagoli (madž. *halász* 'ribič' → *halászik* 'ribariti' = sl. **rybar-* → **rybariti*; madž. *méhész* 'čebelar' → *méhészik* 'čebelariti' = sl. **bъ/bčelar-* → **bъ/bčelariti*).

VIRI IN LITERATURA

- A magyar nyelv értelmező szótára*. A Magyar Tudományos Akadémia, Nyelvtudományi Intézet. [Na spletu](#).
- Kozma AHAČIČ, Andreja LEGAN RAVNIKAR, Majda MERŠE, Jožica NARAT, France NOVAK, 2011: *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Anton BAJEC, 1950, 1952, 1952, 1959: *Besedotvorje slovenskega jezika: I. Izpeljava samostalnikov, II. Izpeljava slovenskih pridevnikov, III. Zloženske, IV. Predlogi in predpone*. Ljubljana: SAZU, Razred za filološke in literarne vede, DZS.
- Antje CASARETTO, 2004: *Nominale Wortbildung der gotischen Sprache. Die Derivation der Substantive*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter.
- Elektronický slovník staré češtiny*. [Na spletu](#).
- Wolfgang FLEISCHER, Irmhild BARZ, 2012: *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*. Berlin, Boston: Walter de Gruyter.
- Metka FURLAN, 2019: Besedotvorje in etimologija (s posebnim poudarkom na samostalniku **gospoda* 'doimini/domina'). *Etymologica Slavica: studia etymologiczne poświęcone prof. Franciszkowi Sławskiemu z okazji setnej rocznicy urodzin*. Ur. Mariola Jakubowicz. Prace Slawistyczne. Warszawa: Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, Fundacja Slawistyczna. 115–30.
- Eugeniusz GÓLABK, 2012, 2013, 2013: *Słownik polsko-kaszubski*. I: A–K, II: L–O, III: P. Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie / Kaszëbskò-Pòmòrszczé Zrzeszenié.
- Robert HAMMEL, 2020: Slovenski jezik in srednjeevropska jezikovna zveza. *Slovenski jezik in književnost v srednjeevropskem prostoru*. Ur. Matej Šekli, Lidija Rezoničnik. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 30). 21–32.
- Janko JURANČIČ, 2005: *Srbsko ali hrvaško slovenski slovar*. Ljubljana: DZS.
- Jenő KISS, Ferenc PUSZTAI (ur.), 2003: *Magyar nyelvtörténet*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Friedrich KLUGE, ²⁵2011 (1883): *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Berlin, Boston: Walter de Gruyter.
- Jernej KOPITAR, 1829: Albanische, walachische u. bulgarische Sprache. *Jahrbücher der Literatur* 46. 59–106. Ponatis v Nahtigal 1945: 227–73. [Strani so citirane po Nahtigal 1945].
- Hans KRAHE, Wolfgang MEID, 1967: *Germanische Sprachwissenschaft. III Wortbildungslehre*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Krátký slovník slovenského jazyka*. [Na spletu](#).
- Helena KURZOVÁ, 1996: Mitteleuropa als Sprachareal. *Acta Universitatis Carolinae – Philologia* 5. *Germanistica Pragensia* XIII. 57–73.
- Helena KURZOVÁ, 2019: Defining the Central European convergence area. *Slavic on the Language Map of Europe. Historical and Areal-Typological Dimensions*. Ur. Andrii Danylenko, Motoki Nomachi. Berlin, Boston: de Gruyter (Trends in Linguistics. Studies and Monographs, 333). 261–89.
- Timo MEŠKANK, 2001: *Retrogradny slovník hornoserbskeje řeče / Rückläufiges Wörterbuch der obersorbischen Sprache*. Berlin: Mensch-und-Buch-Verlag.

- Franz MIKLOSICH, 1862–1865: *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*. Wien: Verlagsbuchhandlung Wilhelm Braumüller.
- D. Gary MILLER, 2018: *The Oxford Gothic Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Rajko NAHTIGAL (ur.), 1945: *Jerneja Kopitarja spisov II. del: srednja doba: doba sodelovanja v »Jahrbücher der Literatur« 1818–1834*. 2. knjiga. Ljubljana: Akademija znanosti in umetnosti.
- Maks PLETERŠNIK, 1894–1895 (2006): *Slovensko-nemški slovar I–II*. Ur. Metka Furlan. Ljubljana: SAZU, ISJFR ZRC SAZU.
- Emil SKÁLA, 1998: Versuch einer Definition des mitteleuropäischen Sprachbundes. *Deutsche Sprache in Raum und Zeit. Festschrift für Peter Wiesinger zum 60. Geburtstag*. Ur. Peter Ernst, Franz Patocka. Wien: Edition Praesens. 675–84.
- Emil SKÁLA, 1999: Der mitteleuropäische Sprachbund. *Sprachkultur und Sprachgeschichte. Herausbildung und Förderung von Sprachbewußtsein und wissenschaftlicher Sprachpflege in Europa*. Ur. Jürgen Scharnhorst. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien: Peter Lang. 125–33.
- Franciszek SŁAWSKI, 1974, 1976, 1979: Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego. *Słownik prasłowiański I–III*. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk. 43–141, 13–60, 11–19.
- Marko SNOJ, ³2016 (¹1997): *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Založba ZRC. *Slovník spisovného jazyka českého*. [Na spletu](#). *Slovník polszczyzny XVI wieku*. [Na spletu](#).
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V*. Ljubljana: SAZU, ISJFR ZRC SAZU, 1970–1991.
- SSKJ² = *Slovar slovenskega knjižnega jezika I–II*. Ljubljana: SAZU, ISJFR ZRC SAZU, 2014.
- Manfred STAROSTA, 1999: *Dolnosorbisko-nimski slovník / Niedersorbisch-deutsches Wörterbuch*. Budyšin/Bautzen: Ludowe nakładnistwo Domowina / Domowina-Verlag. [Na spletu](#).
- Klaus STEINKE, 2012: Welche Zukunft hat der Balkansprachbund? *Balkanisms heute – Balkanisms Today – Балканизмы сегодня*. Ur. Thede Kahl, Michael Metzeltin, Helmut Schaller. Wien, Berlin: LIT Verlag (Balkanologie – Beiträge zu Sprach- und Kulturwissenschaft, 3). 75–80.
- Matej ŠEKLI, 2018: *Tipologija lingvogenез slovanskih jezikov*. Ljubljana: Založba ZRC (Zbirka *Linguistica et philologica*, 37).
- Matej ŠEKLI, 2020: *Danuvius–Alpes–Hadria*, kjer je (bila) doma tudi slovenščina. *Slovenski jezik in književnost v srednjeevropskem prostoru*. Ur. Matej Šekli, Lidija Rezoničnik. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 30). 11–18.
- Bogumił ŚWIJELA, 1961: *Dolnosorbisko-němski slovník*. Budyšin: Ludowe nakładnistwo Domowina. [Na spletu](#).
- Jože TOPORIŠIČ, ⁴2000 (¹1976): Besedotvorje. *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja. 143–234.
- Jože TOPORIŠIČ, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- André VAILLANT, 1974: *Grammaire comparée des langues slaves: Tome IV – La formation des noms*. Paris: Éditions Klincksieck.

- Ada VIDOVIČ-MUHA, 1988: *Slovensko skladijsko besedotvorje ob primerih zloženik*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Partizanska knjiga.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 2011: *Slovensko skladijsko besedotvorje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Pawoł VÖLKEŁ, ⁵2005 (⁴1981): *Prawopisny słownik hornjoserbskeje rěče*. Ur. Timo Meškank. Budyšin/Bautzen: Ludowe nakładnistwo Domowina / Domowina-Verlag.
- Wenzel VONDRÁK, ²1924: *Stammbildungslehre. Vergleichende Slavische Grammatik*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. 485–719.
- Wielki słownik języka polskiego*. [Na spletu](#).
- Andreja ŽELE, 2001: *Vežljivost v slovenskem jeziku (s poudarkom na glagolu)*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Linguistica et philologica, 4).
- Большой толковый словарь русского языка*. [Na spletu](#).
- Дигитален речник на македонскиот јазик*. [Na spletu](#).
- Речник на българския език*. [Na spletu](#).
- Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков)*, ²1999 (¹1994). Москва: Издательство «Русский язык».

SUMMARY

Proto-Slavic nouns in **-ar-ьstvo* were derived from denominal and deverbal nouns in **-ar-* with the help of the suffix **-ьstvo*. Their original function was to form *nomina actoris / nomina relationis*. Some nouns in **-ar-* were interpretable as being connected either to the base noun or the accompanying denominative verb (e.g., Slavic **ryba* 'fish' → (**rybiti* 'to fish') → **rybařь* 'one who is connected to fish; fisherman' → **rybařьstvo* 'the thing connected to a fisherman'). As a consequence, the synchronic morphemic reanalysis of such derivatives could cause the original word-formational meaning to be semantically reinterpreted as that of a *nomen actionis* (Slavic **rybar-ьstvo* → **ryb-ar-ьstvo* 'fishing'). By way of metonymy (but without any additional morphemic reanalysis), the functional meanings *nomen actoris / nomen relationis* and – by the just described secondary shift in meaning – also *nomen actionis* were liable to being concretized to *nomen loci* (e.g., Slavic **myto* 'payment, toll' → **mytařь* 'tollman' → **mytařьstvo* 'the thing connected to a tollman' ≥ 'the place occupied by a tollman'). The continuants of the Proto-Slavic word-formational pattern **-ar-* → **-ar-ьstvo* occur, although only sporadically, already in Old Church Slavonic. Apart from that, they are, at least marginally, also documented in all later Slavic languages, where they form a rather peculiar geographical distribution. They are very rare in East Slavic (in Russian, for example, less than 10 examples are recorded), while they make a noticeable appearance in West and South Slavic. In the latter two linguistic areas, however, a disproportionately high productivity of the type can be shown for Czech, Slovak, and Slovenian. In Central South Slavic they are considerably less frequent, although they still display a much higher occurrence than in Polish. This state of affairs is most probably attributable to the influence of German within the so-called Central European linguistic area.

The Central European linguistic area (German *mitteleuropäisches Sprachareal*) is a historical linguistic phenomenon which took shape approximately by the end of the First World War and encompassed different, not closely genetically related languages and their dialects of Central Europe. Besides German, it also included Hungarian and the so-called Central

European Slavic languages (Slovenian and Central South Slavic, as well as Czech, Slovak, Sorbian, Polish, Kashubian with Slovincian, and most probably also Polabian). The influence of German can be observed on the level of vernaculars as well as the individual standard languages. The linguistic influence itself is reflected above all in the domain of vocabulary, while it is not as strongly detectable on the level of grammar. One of the typical Central European characteristics in the domain of grammar, however, is the typologically equitable derivational chain **-ar-* → **-ar-bstvo* as the Slavic equivalent of German *-er* → *-er-ei*, which then finds another perfect structural correspondence in Hungarian *-ász/-ész* → *-ász-at/-ész-et* (as in, e.g., Slavic **ryba* → **rybařb* → **rybarbstvo*, German *Fisch* → *Fischer* → *Fischerei*, Hungarian *hal* → *halász* → *halászat*). This formal and semantic linguistic agreement on the typological level is very probably the consequence of linguistic convergence that affected the individual standard languages at question (and not their vernacular variants) and developed under the influence of German. Derivatives with such a suffix sequence are namely absolutely typical of the literary form such as appeared in the domain of learned culture.